

УДК 37.015.3:159.95

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/69-1-34>

Світлана БАДЕР,

orcid.org/0000-0002-9225-423X

доктор педагогічних наук, професор,

завідувачка кафедри дошкільної та початкової освіти

Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

(Полтава, Україна) *svetmira23@meta.ua*

Марія ПОЧИНКОВА,

orcid.org/0000-0002-1383-7470

доктор педагогічних наук,

професор кафедри філологічних дисциплін

Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

(Полтава, Україна) *rochinkovam@gmail.com*

Олена КАРАМАН,

orcid.org/0000-0002-8541-9972

доктор педагогічних наук, професор,

ректор

Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

(Полтава, Україна) *karaman.olena.lnu@gmail.com*

ФОРМУВАННЯ ОСНОВ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ ЯК УМОВА ПРОТИДІЇ МЕНТАЛЬНІЙ ВІЙНІ¹

Стрімкі зміни у суспільстві на політичному та соціально-економічному підґрунті, повномасштабне вторгнення РФ на територію суверенної України, зумовлюють актуальність проблеми формування критичного мислення громадян, починаючи з дошкільної ланки освіти. Автори наголошують, що на етапі дошкільного дитинства стає можливим формування основи критичного мислення дитини.

Визначено й схарактеризовано сутність дефініції «критичне мислення особистості», що розуміється як тип мислення, що на основі поєднання логічних та рефлексивних навичок у процесі роботи з інформацією дозволяє робити аргументовані оцінки і висновки, приймати обґрунтовані рішення, створювати нові ідеї в умовах невизначеності крізь призму наявних ціннісно-сміслових орієнтацій людини. Своєю чергою, досліджено феномен «критичне мислення дошкільника», що у межах нашої розвідки потлумачено як: здатність дитини ставити питання, на елементарному рівні аналізувати отриману з різних джерел інформацію, робити висновки, висловлювати власну думку та добирати прості, але переконливі аргументи, виявляти активність і ініціативність під час обговорення проблем, спілкуватись з іншими, дотримуючись принципу діалогічності.

Досліджено психолого-педагогічні детермінанти формування основ критичного мислення дитини дошкільного віку, серед яких провідними є такі: стрімкий розвиток мисленнєвих процесів (поява суджень, міркувань, простих умовиводів), удосконалення психічних процесів (аналіз, синтез, узагальнення, здатність до порівняння й класифікації, уміння робити прості аргументовані висновки), природне прагнення до пізнання оточуючого світу, що виявляється у пізнавальній активності дошкільника.

Подано критерії сформованості основ критичного мислення дошкільника, визначено провідні принципи роботи з дітьми дошкільного віку під час формування у них такого типу мислення.

Ключові слова: критичне мислення, критичне мислення дошкільника, формування основ критичного мислення дошкільника, ментальна війна, заклад дошкільної освіти.

¹ Публікація містить результати досліджень, проведених при грантовій підтримці Національного фонду досліджень України за проектом 2021.01/002

Svitlana BADER,

orcid.org/0000-0002-9225-423X

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department of Preschool and Primary Education
Luhansk National University named after Taras Shevchenko
(Poltava, Ukraine) svetmira23@meta.ua

Maria POCHYNKOVA,

orcid.org/0000-0002-1383-7470

Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor at the Department of Philological Disciplines
Luhansk National University named after Taras Shevchenko
(Poltava, Ukraine) pochinkovam@gmail.com

Olena KARAMAN,

orcid.org/0000-0002-8541-9972

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Rector
Luhansk National University named after Taras Shevchenko
(Poltava, Ukraine) karaman.olenalnu@gmail.com

FORMATION THE BASIC OF CRITICAL THINKING OF PRESCHOOLERS AS A CONDITION FOR COUNTERACTION MENTAL WAR

Rapid changes in society on a political and socio-economic basis, the full-scale invasion of the Russian Federation on the territory of sovereign Ukraine, determine the urgency of the problem of forming critical thinking of citizens, starting from the preschool level of education. The authors emphasize that at the stage of preschool childhood, it becomes possible to form the basis of a child's critical thinking.

The essence of the definition of «critical thinking of an individual» is defined and characterized, which is understood as a type of thinking that, based on a combination of logical and reflective skills in the process of working with information, allows you to make reasoned assessments and conclusions, make informed decisions, and create new ideas in conditions of uncertainty through the prism of existing value-meaning orientations of a person. In turn, the phenomenon «critical thinking of a preschooler» was investigated, which, within the scope of our investigation, was interpreted as: the child's ability to ask questions, analyze information received from various sources at an elementary level, draw conclusions, express his own opinion and select simple but convincing arguments, show activity and initiative when discussing problems, communicate with others, adhering to the principle of dialogue.

The psychological-pedagogical determinants of the formation of the foundations of critical thinking of a preschool-aged child have been studied, among which the following are the leading ones: the rapid development of thought processes (the appearance of judgments, reasoning, simple conclusions), the improvement of mental processes (analysis, synthesis, generalization, the ability to compare and classify, the ability draw simple reasoned conclusions), a natural desire to learn about the surrounding world, which is manifested in the cognitive activity of a preschooler.

The criteria for the formation of the foundations of critical thinking of a preschooler are presented, the leading principles of working with preschool children during the formation of this type of thinking are defined.

Key words: *critical thinking, critical thinking of a preschooler, formation of the foundations of critical thinking of a preschooler, mental war, preschool education institution.*

Повномасштабна війна, яку розпочала країна-агресор проти суверенної й незалежної України, що має стародавню історію, автентичні традиції та мову, негативно вплинула на всі сфери життя населення як-то: політичну, соціальну, економічну тощо. Вже близько двох років українці проживають в умовах психологічної напруги, страху за своє життя та життя й здоров'я своїх близьких, не маючи впевненості у майбутньому. Звісно, така ситуація провокує розгубленість, переорієнтацію цінностей та смислів життя більшості населення у бік більш прагматичних, що сфокусовані на виживанні, безпеці, матеріальній стабільності.

За таких невизначених умов у перманентному стресі знаходяться як дорослі, такі і діти. Зазначимо, що з психологічної точки зору діти дошкільного віку страждають від наслідків війни не менше, адже підростаюча особистість вже чітко розуміє, що відбуваються негативні зміни у зовнішньому середовищі та у поведінці батьків. Саме тому, першочерговим завданням сьогодення є формування критичного мислення громадян, починаючи з дошкільного дитинства, що надасть можливість адекватно оцінювати ситуацію, виокремлювати правдиву інформацію від фейкової, зберігаючи своє ментальне здоров'я та підтримувати емоційний баланс.

Проблема формування критичного мислення особистості активно досліджується зарубіжними (Т. Bartell, J. Dewey, L. Elder, M. Lipman, C. Meredith, R. W. Paul, K. Popper, J. L. Steele, Ch. Temple, D. Halpern, A. Fisher та ін.) й вітчизняними вченими (Є. Архіпова, В. Кремень, О. Пометун, М. Починкова, Г. Соріна, С. Терно, О. Тягло, Г. Ущиповська, В. Ягоднікова та ін.).

Концептуальним засадам визначення якостей критично мислячої особистості приділено увагу в роботах зарубіжних філософів, педагогів і психологів (Дж. Браус, Д. Вуд, Д. Дьюї, А. Кроуфорд, М. Ліпман, Д. Макінстер, С. Метьюз, Р. Пол, В. Саулія, В. Самнер, Л. Спесер, П. Фачіоне, Д. Халперн, У. Х'юїт, Дж. Чевфі та ін.).

Проблему формування основ критичного мислення дошкільників та критичності як риси мислення на етапі дошкільного дитинства вивчають: І. Дяченко, К. Крутій, І. Кузьменко, О. Мельниченко, О. Нікітіна, О. Низовська, Ю. Семеняко, Г. Цветкова та ін.

Натомість, мало хто говорить про специфіку формування основ критичного мислення дошкільників, методики та технології розвитку такого типу мислення в умовах воєнного стану в країні, коли означена проблема набуває максимальної актуальності, а її розв'язання на теоретико-практичному рівні стане запорукою ментального здоров'я нації.

Отже, **метою** статті є теоретичне дослідження проблеми формування основ критичного мислення у дітей старшого дошкільного віку як важливої умови протидії інформаційній війні.

Перш за все, звернемось до провідного поняття – «критичне мислення особистості», яке сьогодні досліджується у межах трьох підходів: когнітивного, ціннісного, технологічного.

Представники когнітивного підходу (Є. Архіпова, О. Ковалевська, М. Починкова) розглядають критичне мислення як тип мислення, або його специфічну рису (критичність), що сприяє ефективній обробці інформації на основі критичного аналізу, самостійності, рефлексійності та осмисленості.

У межах технологічного підходу (С. Бадер, Ж. Давидова, Д. Клустер, М. Починкова, В. Ягоднікова) критичне мислення розуміється як педагогічна технологія, що являє собою сукупність методів та засобів формування даного типу мислення на основі діалогічного типу взаємодії між учасниками освітнього процесу.

Ціннісний підхід (С. Бадер, Ж. Давидова) виокремився не так давно, натомість, він доповнює та розширює два попередні підходи, оскільки будь-

який тип мислення напряму корелює з системою ціннісно-сміслових орієнтацій особистості, і, навпаки, від провідних цінностей, визнаних особистістю як важливих, залежить вектор критичного осмислення інформації.

У межах нашої розвідки сутність дефініції «критичне мислення особистості» визначається у такий спосіб – це тип мислення, що на основі поєднання логічних та рефлексивних навичок у процесі роботи з інформацією дозволяє робити аргументовані оцінки і висновки, приймати обґрунтовані рішення, створювати нові ідеї в умовах невизначеності крізь призму наявних ціннісно-сміслових орієнтацій людини.

Очевидно, що на етапі дошкільня неможливо у повній мірі сформувані критичне дитини, оскільки чимало психічних процесів знаходяться у стадії становлення та розвитку. Натомість, маємо можливість говорити про формування основ критичного мислення у дітей віком від трьох до шести-семи років. Зупинимось на цьому більш детально.

Так, у нормативно-правових документах у галузі дошкільної освіти визначено провідну її мету, а саме: забезпечення всебічного розвитку дитини дошкільного віку відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних та фізичних особливостей, культурних потреб; формування моральних норм, набуття нею життєвого соціального досвіду (ЗУ «Про дошкільну освіту»).

Відповідно, у Концепції освіти дітей раннього та дошкільного віку (2020) провідні завдання дошкільної освіти подано через: «особистісне зростання дитини, набуття вікової зрілості в різних видах дитячої діяльності, формування базових компетентностей, важливих для подальшого розвитку на наступних рівнях освіти, зокрема: комунікації, навичок командної роботи, креативності, критичного мислення тощо» (Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку, 2020).

У Базовому компоненті дошкільної освіти (2021) також наголошено, що дошкільник має оволодіти різними видами компетентностей на основі розвинутого логічного мислення, здатності встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, розв'язувати дослідницькі завдання тощо (Базовий компонент дошкільної освіти, 2021).

Тож бачимо, що сучасна нормативно-правова база в галузі дошкільної освіти декларує важливість формування основ критичного мислення дитини дошкільного віку задля успішного продовження цього процесу на наступних вікових етапах, зокрема у початковій ланці освіти. Нині ідею розвитку продуктивного, дивергентного та

критичного мислення дошкільників покладено в основу таких освітніх програм як: «Дошкільнятам – освіту для сталого розвитку» (Н. Гавриш, О. Пометун, 2014), «Впевнений старт» (Н. Гавриш, Т. Піроженко, О. Хартман, 2017), «STREAM-освіта або Стежинки у Всесвіт» (К. Крутій) тощо.

Зупинимось на психолого-педагогічних детермінантах формування критичності мислення на етапі дошкільного дитинства.

Відомо, що значні зміни відбуваються у *когнітивній сфері* дитини у віці від 3 до 6-7 років. Так, на цьому віковому етапі у дитини присутнє природне прагнення до пізнання оточуючого світу, бажання опанувати дії з предметами, дізнатись на елементарному рівні про сутність тих чи тих процесів та явищ: «джерелом, підґрунтям пізнавальної активності малюка, що задає тон і швидкість становлення когнітивних та особистісних структур, творчої діяльності дитини виступає пізнавальна потреба, потреба у набутті нових знань, що є однією з найважливіших потреб, особливо у період становлення психіки, особистості малюка» (Біла, 2014). Саме пізнавальна потреба виступає важливою передумовою формування критичного мислення дошкільника, тож освітній процес у ЗДО має бути змодельовано у такий спосіб, коли дитина потрапляє у своєрідний «світ відкриттів» щодня. Нам імponує думка Ю. Семеняко, яка вважає, що: «розвиток основ критичного мислення є необхідним елементом освітньої роботи в закладі дошкільної освіти. Це дає дітям можливість міркувати, класифікувати, оцінювати, критично аналізувати інформацію, робити висновки» (Семеняко, 2020).

Пошукова активність дошкільника сприяє стрімкому розвитку мислення. Дошкільник вже здатен розмірковувати про те, що не сприймає наочно тут і зараз. Слушною у цьому контексті є думка О. Нікітіної: «У свідомості дитини виникають схеми, моделі, вона здатна узагальнювати та аналізувати інформацію, яку отримує із зовнішнього середовища» (Нікітіна, 2020). Дошкільник може оперувати образами та уявленнями, що дозволяє мислити поза ситуацією та практичними діями з предметами. Отже, говоримо про становлення абстрактного й логічного мислення, поряд з уже розвинутим наочно-образним.

Мислення розвивається в тісному взаємозв'язку з мовленням, що сприяє виникненню міркувань, суджень, планування на елементарному рівні (Дуткевич, 2012, с. 221). Міркування дитини розпочинаються із запитань, що свідчить про проблемність мислення, адже підростаюча особистість прагне осягнути закони буття на елементарному рівні. Власне, у цьому і вбачаємо важливий аспект становлення критичності мислення.

Тарасенко Ю. зазначає, що на етапі старшого дошкільного віку активного розвитку набувають всі розумові операції, діти можуть висловлювати проблемні судження, пояснювати причини тих чи тих явищ, відслідковувати прості причинно-наслідкові зв'язки. Старший дошкільник чітко усвідомлює, що різні події можуть бути наслідком попередніх (Тарасенко, 2008).

Отже, мислення поступово набуває рис системності та критичності, а дитина старшого дошкільного віку пробує будувати власні теорії, намагаючись самостійно сформулювати проблемне питання, знайти відповідь на нього, розмірковуючи вголос, висуває декілька варіантів рішення проблеми, подає аргументовані висновки (Дуткевич, 2012). О. Низовська також додає, що на етапі старшого дошкільного віку мислення дитини набуває таких характеристик, як: широта, глибина, системність, гнучкість та швидкість (Низовська, 2020, с. 123). Саме ці характеристики мислення є важливими для формування критичного мислення.

Таким чином, формування основ критичного мислення у дошкільника є цілком логічним завданням освітнього процесу ЗДО. Навчившись міркувати, аналізувати, порівнювати, знаходити відсутні аргументи, проблемні моменти, дошкільник учиться мислити самостійно, розвивається логічне й дедуктивне мислення, що стане підґрунтям для подальшого формування критичного мислення.

Стрімко розвивається й *емоційно-вольова сфера* дитини дошкільного віку. На цьому віковому проміжку підростаюча особистість удосконалює здатність керувати власними емоціями, підпорядковуючи їх моральним імперативам «можна» / «не можна», «добре» / «погано», а також суспільно важливим потребам, що виявляється через норму – «треба». Тож, емоції стають більш керованими, дитина старшого дошкільного віку вже може певний час зосередитися на виконанні конкретного завдання (у ігровій, продуктивній, трудовій діяльності), у тому числі, і в команді. Це відкриває простір для основ формування критичного мислення дошкільників у різних видах діяльності за допомогою інтерактивних вправ, про що мова піде далі.

Зауважимо, що вольові та мовленнєві процеси також взаємозумовлені: «...довільність мовленнєвого спілкування дозволяє дитині влучно відповідати на запитання..., самому ставити такі запитання, будувати своє мовлення відповідно поставленим дорослим задачам» (Дудкевич, 2012, с. 264). Відповідно, це сприяє зосередженню дитини над конкретним питанням та продукуванням ідей щодо його вирішення. З удосконален-

ням вольових процесів відбувається становлення самостійності дошкільника не лише у поведінці, а й у власних судженнях, що сприяє формуванню критичності мислення.

Суттєві зміни відбуваються у становленні *особистісної сфери* дитини дошкільного віку. Так, на цьому віковому етапі розвиток самосвідомості особистості сягає того рівня, коли дитина вже усвідомлює себе активним діячем (суб'єктом діяльності та спілкування). Включення в різні види діяльності з однолітками та дорослими дозволяють дитині усвідомити свою відособленість, відносну незалежність, що також сприяє продукуванню самостійних суджень, удосконалюється вміння відстоювати власну думку.

Не менш важливою передумовою формування основ критичного мислення дошкільника є становлення його самооцінки, яка формується, здебільшого, на основі суджень близьких дорослих та однолітків, з якими дитина взаємодіє. Адекватна самооцінка сприятиме розумінню власної цінності, і навіть у разі негативної оцінки з боку іншого дорослого, старший дошкільник здатен відстоювати власні кордони та критично ставитись до думок оточуючих. Тож, ще раз переконаємось у важливості критичного мислення на всіх вікових етапах становлення особистості.

Резюмуючи, відзначимо, що психолого-педагогічними передумовами становлення критичності мислення на етапі дошкільного дитинства є: стрімкий розвиток мисленнєвих процесів й мовлення (поява суджень, міркувань, простих умовиводів), удосконалення психічних процесів (аналіз, синтез, узагальнення, здатність до порівняння й класифікації, уміння робити прості аргументовані висновки), природне прагнення до пізнання оточуючого світу, що виявляється у пізнавальній активності дошкільника; удосконаленні емоційно-вольових якостей дитини.

Логіка наукового пошуку передбачає аналіз наукових доробок, де схарактеризовано сутність поняття «критичне мислення дошкільника» та показники його сформованості. Так, О. Низовська визначає сутність означеного поняття у такий спосіб: «складний мислительний процес, що починається з отримання дитиною інформації ззовні, переходить до чіткого формування власного ставлення до питання, проблеми, завершується прийняттям самостійно обміркованого рішення» (Низовська, 2020, с. 123).

І. Кузьменко зазначає, що саме критичність мислення на етапі дошкільня – це те інтегральне утворення, що закладає фундамент усього інтелектуального розвитку особистості у подальшому

(Кузьменко, 2023). Сутність досліджуваної категорії учена визначає як «прояв дитячої допитливості, вироблення власної точки зору з певного питання, здатність відстоювати її логічними доводами, а також використання дослідницьких методів» (Кузьменко, 2020, с. 270).

На думку О. Мельниченко, І. Дяченко, навчити дошкільника мислити критично означає «навчити коректно поставити питання, спрямувати увагу на проблему, навчити роботи висновки та знаходити рішення, для того, щоб кожна дитина могла розвинути свої творчі можливості, під розумним керівництвом з боку вихователя та батьків (Мельниченко, Дяченко, 2020, с. 219).

Г. Цветкова, М. Зулінська виокремлюють показники сформованості критичного мислення особистості дитини дошкільного віку, а саме: здатність до аналізу й синтезу; вміння робити елементарні висновки; здатність виходити з проблемної ситуації; приймати власні рішення; високий рівень пізнавальної активності; швидкий темп мислення; спрямованість на певну мету діяльності тощо (Зулінська, Цветкова, 2021).

Таким чином, можемо констатувати, що критичне мислення на етапі дошкільного віку виявляється через здатність дитини виявляти допитливість, висловлювати власну точку зору, обґрунтовуючи її елементарними аргументами, здатність робити висновки, брати участь у діалогах.

У межах нашої розвідки визначаємо сутність поняття «критичне мислення дошкільника» як *здатність дитини ставити питання, на елементарному рівні аналізувати отриману з різних джерел інформацію, робити висновки, висловлювати власну думку та добирати прості, але переконливі аргументи, виявляти активність і ініціативність під час обговорення проблем, спілкуватись з іншими, дотримуючись принципу діалогічності.*

Кузьменко І. визначає провідні принципи формування критичного мислення дошкільників, а саме:

- орієнтація на формування компетентної особистості, що передбачає формування у дітей дошкільного віку не лише знань, а й практичних умінь щодо елементарної роботи з інформацією;
- принцип пріоритету досвіду, тобто активне залучення дошкільників до обговорення різних проблем, висловлювання власної думки, формування умінь добирати аргументи;
- принцип діалогізму, коли дитина дошкільного віку в освітньому процесі залучається до обміну думками, мовленнєвої взаємодії з урахуванням думки кожного учасника;

– принцип свободи – можливість вибору, доведення власної точки зору з боку дошкільника;

– принцип співіснування й співрозвитку, коли дорослий апіорі визнає унікальність періоду дошкільного дитинства, створює максимум можливостей для розвитку дитини, розвиваючись поряд нею також;

– принцип прийняття – сприймання дитини дошкільного віку такою, якою вона є без оцінок (Кузьменко, 2023).

Уважаємо, що до означених принципів роботи з дошкільниками у процесі формування у них критичного мислення варто додати такі:

– принцип суб'єктності дошкільника – коли він визнається повноправним учасником освітнього процесу, відчуває свою гідність та повагу до його думки;

– принцип аксіологізації освітнього середовища ЗДО, де Дитина, дитинство та його унікальність визнаються всіма суб'єктами як найважливіші цінності;

– принцип суб'єкт-суб'єктної взаємодії всіх учасників освітнього процесу, адже лише в демократичному середовищі дитина відчуває свою значимість, учиться не боятися висловлювати власну точку зору, свої припущення, надавати аргументи тощо.

О. Низовська виокремлює низку правил у формуванні основ критичного мислення старших дошкільників, зокрема: постійно ставити питання дитині та спонукати до спостережень, користуватись прийомом «Звідки ти це знаєш?», разом дитиною обговорювати дібрані нею аргументи, вчити, що інформація не обов'язково вірна, а отже, «інформація не є істина»; вчити поважати думку інших тощо (Низовська, 2020, с. 125–126). Дяченко І., Мельниченко О. додають такі методичні поради вихователям для формування основ критичного мислення дошкільників: заохочувати нестандартне мислення та нетрадиційні підходи до вирішення проблем; підтримувати прагнення дошкільника знайти інформацію; допомагати дитині висувати гіпотезу, припущення, але не розв'язувати проблему за дитину; допомагати підвищувати самооцінку дитини та укріпити віру

у власні сили; забезпечити всебічні можливості для гри (Мельниченко, Дяченко, 2020, с. 219).

Своєю чергою, І. Кузьменко пропонує використовувати такі методи розвитку критичного мислення дошкільників: ейдетика, едьютейнмент, скрайбінг, теорія розв'язання винахідницьких завдань, STEM, а також методи, що належать, власне, технології формування критичного мислення (Кузьменко, 2020). Звісно, авторка не заперечує гру як засіб формування рис критичності мислення: «гра є ефективним засобом розвитку дитини, її когнітивних процесів, виробляє навички самостійного мислення, вміння користуватися набутим досвідом в подібних і нових ситуаціях, але лише за умови систематичного комплексного застосування» (Кузьменко, 2021, с. 205). До означеного переліку Дяченко І., Мельниченко О. додають ситуативно-ігрові вправи (Мельниченко, Дяченко, 2020).

У наших попередніх розвідках ми вже обґрунтовували технологію формування критичного мислення громадян у її єдності з формами, методами та прийомом дій. Зазначимо, що на етапі старшого дошкільного віку ефективними стануть такі методи формування основ критичного мислення дітей: «Кошик ідей», «Товсті і тонкі відповіді», «Вірні і невірні твердження», «Карикатурні таблиці», «Шість капелюшок», «Кластер», «Асоціативний куш», «Кубик Блюма», «Логічні ланцюжки» тощо.

Таким чином, формування основ критичного мислення дошкільника є однією з пріоритетних задач сучасної освіти. Здатність критично сприймати інформацію та аналізувати її, робити елементарні аргументовані висновки стане запорукою успішного формування критичного мислення особистості на подальших вікових етапах. Своєю чергою, це дозволить вже з дитинства формувати світогляд українця-громадянина, патріота, спроможного до розбудови громадянського суспільства в незалежній, суверенній, цілісній Україні з одного боку, з іншого – сприятиме ефективній протидії ментальній гібридній війні з боку держави-агресора.

Перспективи подальшого наукового пошуку вбачаємо в науковому обґрунтуванні технології формування критичного мислення громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти. 2021. URL : https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Vazovoho%20komponenta%20doshkilynnoi%20osvity.pdf
2. Біла І. Пізнавальна активність як вектор творчості. *Актуальні проблеми психології*. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. 2014. Вип. 10. Т. 4. С. 4–18.
3. Гарасимів Я. Формування готовності у майбутніх вихователів до розвитку критичного мислення дошкільників. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*. 2022. Вип. 37. С. 46–55.
4. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія. Навч. посіб. К. : Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
5. Закон України «Про дошкільну освіту» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text>

6. Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку / Національна академія педагогічних наук України. К. : ФОРМ Ференець В. Б., 2020. 44 с. URL : http://tvogovt.zp.ua/sites/default/files/konceptsiya_osvity_ditey_rannogo_ta_doshki_lnogo_viku_vid_09_07_2020.pdf
7. Кузьменко І. А. Особливості формування основ критичного мислення у дітей старшого дошкільного віку. *Педагогіка і психологія постмодернізму: цінності, компетентності, діджиталізація : колективна монографія / за наук. ред. проф. Цветкової Ганни – Аерзен : Heilberg IT Solutions UG (haftungsbeschränkt) interging Verlag, 2021. 504 с.*
8. Кузьменко І. А. Формування критичного мислення дітей старшого дошкільного віку: методологічні підходи та принципи. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. №5. С. 401–415.
9. Кузьменко І. А. Формування основ критичного мислення старших дошкільників: теоретичний аналіз проблеми. *Психологічний і педагогічний дискурс: наукові записки вчених : збірник матеріалів конференції*, 2020. С. 269–271.
10. Кузьменко І. А., Цветкова Г. Г. Педагогічні маркери формування основ критичного мислення в дітей старшого дошкільного віку. *Гілея*. Спецвипуск. 2022. С. 86–88.
11. Мельниченко О., Дяченко І. Розвиток елементарних основ критичного мислення дітей старшого дошкільного віку. *Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації*. 2020. С. 216–219.
12. Низовська О. В. Діяльнісний підхід у розвитку критичного мислення дошкільників. *Інноваційні технології в дошкільній освіті : збірник наукових статей за матеріалами III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*. 2020. С. 118–127.
13. Нікітіна О. О. Розвиток критичного мислення старших дошкільників на заняттях з логіко-математичного розвитку. *III Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція «Компетентнісне спрямування дошкільної та початкової освіти в умовах нової української школи»*, 2020. Київ. URL : <https://conf.kubg.edu.ua/index.php/courses/ksdpounush/paper/viewFile/365/361>
14. Семеняко Ю. Б. Критичне мислення як базова компетенція дитини дошкільного віку. *Le tendenze e modelli di sviluppo della ricerche scientifici*. Томо 2. 13 marzo 2020. Roma, Italia. P. 97–10.
15. Семеняко Ю. Б. Практичні аспекти розвитку критичного мислення у дітей дошкільного віку. *Scientific method: reality and future trends of researching*. 2023. С. 185–187.
16. Тарасенко Ю. Розвиток мислення та його психологічні властивості у дошкільників. *Актуальні проблеми дошкільної освіти : зб. наук. пр. Чернів. нац. ун-ту ім. Юрія Федьковича. Чернівці : Рута, 2008. Вип. 387. С. 177–181.*

REFERENCES

1. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity [Basic component of preschool education]. 2021. URL : https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf [in Ukrainian].
2. Bila I. (2014). Piznavalna aktyvnist yak vektor tvorchosti [Cognitive activity as a vector of creativity]. *Aktualni problemy psykholohii*. Zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy. 2014. Vyp. 10. T. 4. S. 4–18. [in Ukrainian].
3. Harasymiv Ya. (2022). Formuvannya hotovnosti u maibutnikh vykhovateliv do rozvytku krytychnoho myslennia doshkilnykiv [Formation of readiness of future teachers for the development of critical thinking of preschoolers]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya pedahohichna*. Vyp. 37. S. 46–55. [in Ukrainian].
4. Dutkevych T. V. (2012). Dytiacha psykholohiia [Child psychology]. Navch. posib. K. : Tsentr uchbovoi literatury. 424 s. [in Ukrainian].
5. Zakon Ukrainy «Pro doshkilnu osvitu» [Law of Ukraine "On Preschool Education"]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text>. [in Ukrainian].
6. Kontsepsiia osvity ditei rannoho ta doshkilnoho viku (2020). [Concept of education of early and preschool children] / Natsionalna akademiiia pedahohichnykh nauk Ukrainy. K. : FOP Ferenets V. B. 44 s. URL : http://tvogovt.zp.ua/sites/default/files/konceptsiya_osvity_ditey_rannogo_ta_doshki_lnogo_viku_vid_09_07_2020.pdf. [in Ukrainian].
7. Kuzmenko I. A. (2021). Osoblyvosti formuvannia osnov krytychnoho myslennia u ditei starshoho doshkilnoho viku [Peculiarities of the formation of the foundations of critical thinking in children of older preschool age]. *Pedahohika i psykholohiia postmodernizmu: tsinnosti, kompetentnosti, didzhytalizatsiia : kolektyvna monohrafiia / za nauk. red. prof. Tsvietkovoioi Hanny – Аерзен : Heilberg IT Solutions UG (haftungsbeschränkt) interging Verlag, 504 s.*
8. Kuzmenko I. A. (2023). Formuvannia krytychnoho myslennia ditei starshoho doshkilnoho viku: metodolohichni pidkhody ta pryntsyupy. [Formation of critical thinking of older preschool children: methodological approaches and principles]. *Aktualni pytannia u suchasni nautsi*. №5. S. 401–415. [in Ukrainian].
9. Kuzmenko I. A. (2020). Formuvannia osnov krytychnoho myslennia starshykh doshkilnykiv: teoretichnyi analiz problemy [Formation of the foundations of critical thinking of older preschoolers: theoretical analysis of the problem]. *Psykholohichni i pedahohichni dyskurs: naukovy zapysky vchenykh* : zbirnyk materialiv konferentsii. S. 269–271. [in Ukrainian].
10. Kuzmenko I. A., Tsvietkova H. H. (2022). Pedahohichni markery formuvannia osnov krytychnoho myslennia v ditei starshoho doshkilnoho viku [Pedagogical markers of the formation of the foundations of critical thinking in children of older preschool age]. *Hileia*. Spetsvypusk. S. 86–88. [in Ukrainian].
11. Melnychenko O., Diachenko I. (2020). Rozvytok elementarnykh osnov krytychnoho myslennia ditei starshoho doshkilnoho viku [Development of the elementary foundations of critical thinking of older preschool children]. *Tendentsii ta perspektyvy rozvytku nauky i osvity v umovakh hlobalizatsii*. S. 216–219. [in Ukrainian].
12. Nyzovska O. V. (2020). Diialnisnyi pidkhid u rozvytku krytychnoho myslennia doshkilnykiv [An active approach in the development of critical thinking of preschoolers]. *Innovatsiini tekhnolohii v doshkilnii osviti* : zbirnyk naukovykh statei za materialamy III Mizhnarodnoi nauково-praktychnoi internet-konferentsii. S. 118–127. [in Ukrainian].

-
13. Nikitina O. O. (2020). Rozvytok krytychnoho myslennia starshykh doshkilnykiv na zaniattiakh z lohiko-matematychnoho rozvytku [Development of critical thinking of older preschoolers in classes on logico-mathematical development.]. *III Vseukrainska naukovo-praktychna internet-konferentsiia «Kompetentnisne spriamuvannia doshkilnoi ta pochatkovoї osvity v umovakh novoi ukrainskoi shkoly»*. Kyiv. URL : <https://conf.kubg.edu.ua/index.php/courses/ksdpounush/paper/viewFile/365/361> [in Ukrainian].
14. Semeniako Yu. B. (2020). Krytychne myslennia yak bazova kompetentsiia dytyny doshkilnoho viku [Critical thinking as a basic competence of a preschool child.]. *Le tendenze e modelli di sviluppo della ricenshe scientifici*. Tomo 2. 13 marzo. Roma, Italia. R. 97–10. [in Ukrainian].
15. Semeniako Yu. B. (2023). Praktychni aspekty rozvytku krytychnoho myslennia u ditei doshkilnoho viku [Practical aspects of the development of critical thinking in preschool children]. *Scientific method: reality and future trends of researching*. S. 185–187. [in Ukrainian].
16. Tarasenko Yu. (2008). Rozvytok myslennia ta yoho psyholohichni vlastyvoli u doshkilnykiv. [Development of thinking and its psychological properties in preschoolers]. *Aktualni problemy doshkilnoi osvity : zb. nauk. pr. Cherniv. nats. un-tu im. Yuriia Fedkovycha*. Chernivtsi : Ruta, Vyp. 387. S. 177–181.